

B. Olsz.

"Die Brüder Załuski und ihre Beziehungen zu Gelehrten in Deutschland und Danzig. Studien zur polnischen Frühaufklärung", Heinz Lemke, Berlin 1958 : [recenzja]

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 4/4, 742-743

1959

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ich działania. Na te i podobne pytania stara się odpowiedzieć w swej książce Erich Schwinge. W oparciu o analizę życiorysów przeszło 700 uczonych i badaczy próbuje on dać obraz sylwetki człowieka nauki. W poszczególnych rozdziałach zajmuje się m.in. psychiką ludzi nauki, analizuje znamienne dla nich cechy charakteru, technikę ich pracy, sposób wypoczynku. Następnie autor omawia wzajemny związek naukowców ze społeczeństwem — wpływ sytuacji ogólnej na pracę uczonych i odwrotnie, działalność uczonych jako pedagogów i oddziaływanie społeczeństwa na drogę rozwojową naukowców, a także postawę naukowców wobec problemów etyczno-politycznych epoki.

Temat książki, jakkolwiek bardzo interesujący, należy raczej do nierozwiązalnych, jeżeli wziąć pod uwagę różnorodność warunków, w jakich przyszło działać poszczególnym uczonym, a przede wszystkim tak z reguły silną osobowość ludzi nauki. W efekcie, mimo że autor opiera się o liczne biografie, dokonuje on dla ilustracji swych tez dość dowolnego wyboru faktów. Siłą rzeczy otrzymany obraz jest bardzo subiektywny i trudno go uznać, tak jak tego by chciał autor, za poważniejsze studium socjologiczne. Jednak dzięki interesującej tematyce i żywej nie pozbawionej anegdot formie opracowania książka może zyskać sobie czytelników i zbliżyć ich do świata nauki. Warto wspomnieć o zamieszczonym wykazie piśmiennictwa wykorzystanego przez autora. Ten 27-stronicowy indeks może okazać się bardzo pomocny w pracach nad historią nauki i techniki, zwłaszcza jeżeli chodzi o materiały biograficzne.

S. F.

Heinz Lemke, *Die Brüder Załuski und ihre Beziehungen zu Gelehrten in Deutschland und Danzig. Studien zur polnischen Frühaufklärung*. Berlin Akademie-Verlag 1958 (Deutsche Akademie der Wissenschaften zu Berlin. Quellen und Studien zur Geschichte Osteuropas, Band II) 8°, s. XI, 192.

Może się to wydać dziwne, ale piśmiennictwo poświęcone pierwszej wielkiej polskiej bibliotece publicznej oraz jej twórcom — braciom Załuskim jest wciąż jeszcze nader ubogie, nieprawdopodobnie ubogie, zważywszy na rolę, jaką Andrzej Stanisław oraz Józef Andrzej Załuscy w dziejach kultury ojczyzny odegrali. Z dzieł ogólnych na ten temat wymienić można dwie tylko prace i to niemal sprzed pół wieku: Kleczeńskiego i Baranowskiego. Z materiałów (w oczekiwaniu na przygotowaną przez Bibliotekę Narodową do druku korespondencje Załuskich) zasługują na uwagę świetne bibliograficzne komentarze Karola Estreichera (juniora) w 34 tomie „Bibliografii Polskiej“. Nie zastąpi to oczywiście monografii. W oczekiwaniu na nią z uznaniem witamy solidną niemiecką rozprawę Lemkego o Załuskich, wyzyskującą nieznaną dotąd bliżej materiały rękopiśmienne z archiwów drezdeńskich. Oczywiście najmniej dla nas ciekawe są w niej rozdziały poświęcone wczesnemu Oświeceniu w Polsce, czyli tłu historycznemu, biografiami obu Załuskich, bibliotece oraz jej kustoszowi Janowi Danielowi Janockiemu, choć i tu znajduje się nie jedno „novum“, z rękopisów wydobyte. Natomiast w rozdziałach następujących, gdzie mowa o stosunkach Załuskich z uczonymi z Niemiec i z Gdańska, pełno szczegółów dotąd nie znanych, dla dziejów nauki polskiej

(a dla historii naszej filozofii w szczególności) wcale nie obojętnych. Załuscy byli w stosunkach z wielu uczonymi. Lemke omawia ich kontakty ze znanym filozofem Christianem Wolffem, z Janem Krzysztofem Gottschedem, z Abrahamem Chrystianem Trotzem, Jakubem Pérardem, Wawrzyńcem Mitzlerem, Albrechtem Rozenbergiem, Gotfrydem Lengnichem i innymi.

Słusznie zwraca przy tym autor uwagę na to, że fundacja biblioteki publicznej w Warszawie (typu biblioteki narodowej) nie była ostatecznym celem Józefa Andrzeja Załuskiego, lecz tylko środkiem do osiągnięcia celu. Wielki bibliofil („einer der grössten Bibliophilen aller Zeiten“ — jak pisze Lemke) myślał o czymś więcej, o rozwoju nauki polskiej, o stworzeniu w oparciu o bibliotekę ośrodka naukowego, towarzystwa naukowego utworzonego na wzór akademii, odbywającego cotygodniowe posiedzenia naukowe, nagradzającego prace, rozporządzającego instrumentami i gromadzącego prócz książek, rękopisów i map także ryciny, monety i okazy przyrodnicze.

Praca Lemkego, z zachęty prof. E. Wintera powstała i przez tegoż włączona do nowej serii poświęconej stosunkom Niemiec z Europą wschodnią, zasługuje więc na uwagę historyków Oświecenia w Polsce, a w szczególności historyków nauki polskiej.

B. Olsz.

Czesław Łuczak, *Przemysł wielkopolski w latach 1815—1870*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe. Warszawa 1959, s. 190, w tekście 31 tablic statyst.

Praca przedstawia proces uprzemysłowienia Wielkopolski w okresie ogólnej industrializacji Europy. Proces ten w Wielkim Księstwie Poznańskim przebiegał w sposób złożony. Odgrywały tu rolę tak względy polityki gospodarczej władz pruskich, jak i fakt ekonomicznego powiązania Wielkopolski ze Śląskiem i Królestwem Polskim.

Autor opisuje rozwój i przemiany przemysłu wielkopolskiego wywierającego wpływ i na inne dziedziny życia w Ks. Poznańskim. Podczas gdy rozwijały się niektóre rodzaje produkcji, jak przemysł spożywczy i mineralny, hutnictwo nie wykazało poważniejszych osiągnięć. Szczytowy rozwój wielkopolskiego hutnictwa żelaza przypadający na lata 40-te otworzył dość krótki okres pracy 10—11 hut. Potem liczba ich spada. Lepsze wyniki i większy rozwój wykazały zakłady przemysłu maszynowego (np. Cegielski) i związane z nimi odlewnie żelaza.

S. M.

S. Kowalska, J. Jedlicki, A. Jezierski *Ekonomika górnictwa i hutnictwa w Królestwie Polskim 1831—1864*. PWN, Warszawa 1958, s. 311.

Książka ta jest czwartym zeszytem serii *Badania nad dziejami przemysłu i klasy robotniczej w Polsce*, wydawanej przez Instytut Historii PAN. Składają się na nią trzy odrębne prace.